

УДК 340:342

Теорія та історія держави і права

Омельчук Василь Андрійович

доктор юридичних наук, професор

Київський кооперативний інститут бізнесу і права

Омельчук Василий Андреевич

доктор юридических наук, профессор

Киевский кооперативный институт бизнеса и права

Omelchuk Vasyl

Doctor of Law, Professor

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

ORCID: 0000-0002-6345-6887

Богатов Юрій Михайлович

студент магістратури

Київського кооперативного інституту бізнесу і права

Богатов Юрий Михайлович

студент магистратуры

Киевского кооперативного института бизнеса и права

Bohatov Yurii

Student of Faculty of Law

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

**ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОЛЕКТИВНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В
СПЕКТРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ КОЛЛЕКТИВНЫХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В
СПЕКТРЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
УКРАИНЫ**

PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF COLLECTIVE HUMAN RIGHTS IN THE LIGHT OF ENSURING NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

Анотація. Закріплення в Конституції України колективних прав є важливим чинником реалізації всіх прав і свобод людини. Право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, право направляти колективні звернення до органів державної влади, місцевого самоврядування є основними колективними правами людини в Україні. Їх здійснення не підлягає жодним обмеженням, крім тих на які прямо зазначено в підставах Основного Закону України. Чільне місце серед них займають інтереси національної безпеки. Колективні права стають все більш значимими і складними для їх реалізації в державі і суспільстві саме у взаємозв'язку із проблемами забезпечення національної безпеки. Суспільно-політичні процеси, як в нашій країні, так і в близькому і далекому зарубіжжі, що пов'язані з проявами колективних прав, дають підстави сприймати це явище як суспільно-політичну та науково-правову проблему. Вона потребує підвищеної уваги і подальшого вирішення.

Ключові слова: права, свободи, людина, громадянин, колектив, держава.

Аннотация. Закрепление в Конституции Украины коллективных права есть важным фактором реализации всех прав и свобод человек. Право на свободу объединения в политические партии и общественные организации, право собираться мирно, без оружия, и проводить сборы, митинги походы и демонстрации. право направлять коллективные обращения к органам власти, местного самоуправления есть главными коллективными правами в

Украине. Их осуществление не подлежит никаким ограничениям, кроме тех, на которые прямо указано в основаниях Основного Закона Украины. Ведущее место среди них занимают интересы национальной безопасности. Коллективные права становятся все более значимыми и сложными для их реализации в государстве и обществе именно в связи с проблемами обеспечения национальной безопасности. Общественно-политические процессы как в нашей стране, так и в ближнем и дальнем зарубежье, которые связаны с проявлением коллективных прав дают основания воспринимать это явление как социально-политическую и научно-правовую проблему. Она нуждается в большем внимании и дальнейшем решении.

Ключевые слова: права, свободы, человек, гражданин, коллектив, государство.

Summary. Establishment of collective rights in the Constitution of Ukraine is an important factor in fulfilment of all human rights and freedoms. The right to freedom of association in political parties and public organizations, right to assemble peacefully, unarmed, and hold meetings, rallies, campaigns and demonstrations, right to file collective appeals to the state and local authorities are the main collective human rights in Ukraine. Their implementation is not subject to any restrictions, except for those directly stated in the foundation of the Basic Law of Ukraine. Among them a leading position is occupied by the interests of national security. Collective rights are becoming increasingly important and challenging in their implementation in a state and society precisely in connection with the problem of ensuring national security. Societal and political processes, both in our country and abroad, which are associated with display of collective rights, give reason to perceive this phenomenon as a socio-political and scientific and legal problem. It needs more attention and further action.

Key words: *key words: rights, freedoms, human, citizen, collective, state.*

Постановка проблеми. Важливим чинником як для реалізації всього спектру прав і свобод людини, так і для визначення пріоритетів забезпечення національної безпеки, є закріплення в Конституції України колективних прав людини, а саме: права на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36), права збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 39), права направляти колективні звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів (ст.40) [1]. При цьому, здійснення колективних прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком підстав, про які прямо зазначено в Основному законі України, а серед них саме інтереси національної безпеки очевидно займають чільне місце. Хоча в зазначеному переліку колективних прав можуть підлягати конституційному обмеженню і права на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, і права збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації. Підставами для цього можуть бути умови воєнного або надзвичайного стану із зазначенням строку дії цих обмежень. Але щодо такого колективного права як направлення колективних звернень (ст. 40) то Конституція України відповідно частині 2 ст. 64 не передбачає обмежень. Такий особливий, специфічний конституційно-правовий статус колективних прав і свобод становить основу актуальності досліджуваної проблеми.

Разом з тим, очевидним фактом для сьогоденних реалій і України й інших демократичних країн к світу є той факт, що колективні права стають все більш значимими і складними для їх реалізації в державі і суспільстві саме у взаємозв'язку із проблемами забезпечення національної безпеки. Актуальність питань пов'язаних з цим явищем зумовлена передусім загально-

соціальними, політичними процесами в цілому ряді країн світу загалом і в Україні зокрема. Тому як актуальні питання нами розглядаються теоретико-правові проблеми аналізу сутності колективних прав, їх змісту, законодавчих механізмів регулювання і реалізації, правової допустимості меж, суб'єктності учасників цих процесів. Саме розгляд цих та інших аспектів, пов'язаних з колективними права людини, як складового елемента системи прав і свобод людини, є предметом уваги цієї статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Передусім зазначимо, що проблем визначення, реалізації, гарантування колективних прав людини у взаємозв'язку із питаннями прав і свобод людини загалом, торкались такі відомі вітчизняні і зарубіжні науковці-правники, як С. Головатий [2], П. Рабінович [3], О. Петришин В. [4], О. Скакун [5], Є. Регушевський [6], С. Алексеєв [7], О. Лукашева [8], А. Бенуа [9] та інші. Але вважати, що ця проблема достатньо вивчена науковцями, особливо з урахуванням останніх суспільно-політичних процесів, як в Україні так і в інших державах, підстав немає.

Метою статті є теоретико-правове дослідження окремих аспектів проблеми реалізації колективних прав людини в спектрі забезпечення національної безпеки України, а саме: вірогідна спрямованість таких прав, а саме чи тільки безпеково-політична, чи й економічна та соціальна; кого розглядати суб'єктом таких прав – людину, чи громадянина певної держави, чи тільки певний колектив людей може бути їх суб'єктом чи окрема й особа що належить до такої спільноти; які форми, прояви колективних прав.

Виклад основного матеріалу. В теорії права здебільшого йдеться про колективні права і їх розглядають передусім як політичні права в системі прав і свобод людини та громадянина. Хоча реальний зміст колективних прав безсумнівно виходить за рамки суто політичних складових прав людини.

У цьому зв'язку необхідність дослідження місця колективних прав і свобод у системі інших прав і свобод людини та громадянина, виявлення їх ролі, яку вони відіграють у відносинах з державою, у розбудові як правової держави, так і громадянського суспільства, а також, що цікавить нас з огляду саме задекларованої теми цієї статті – їх розгляд в спектрі забезпечення національної безпеки України.

Загалом науковці з урахуванням сфери соціально-політичних процесів констатують наявність особистих, політичних, економічних, соціальних, екологічних, культурних та інших прав і свобод людини і громадянина. В залежності від статусу суб'єкта таких прав і свобод визначаються права і свободи громадянина та права і свободи людини. А вже з урахуванням різновиду суб'єктів можна розглядати індивідуальні та колективні права і свободи.

За іншими критеріями можна розглядати права людини природні та позитивні, тобто ті що визначені правом держави. А якщо взяти за основу їх утворення то права та свободи поділяють на основні (конституційні) й доповнюючі (конкретизуючі). В залежності від їх історичного становлення розглядаються права поколінь. а саме першого, другого, третього і вже й четвертого покоління. А рівнем їх абсолютизації вони поділяються на такі, що підлягають обмеженню, й такі, що не підлягають обмеженню. Такими є загальноприйняті класифікації прав і свобод людини й громадянина. Хоча існують і інші підходи до поділу прав і свобод людини, які застосовуються науковцями, що є фахівцями у цій галузі права. Так, П.М. Рабінович застосовує класифікацію прав і свобод людини за змістом (характером людських потреб), що цими правами забезпечуються, На цій підставі права поділяються на фізичні (життєві), особистісні, культурні (гуманітарні), економічні та політичні [4, с.10-11]. У цьому зв'язку постає питання : чи має

це значення для забезпечення національної безпеки України? На наш погляд, однозначно має, оскільки, як відомо, саме людина і громадянин, її права і свободи є змістом і спрямованістю та об'єктом забезпечення національної безпеки. Це не залежить від конкретного визначення у нині чинному Законі України «Про національну безпеку України» прийнятому в 2018 році, чи в Законі України «Про основи національної безпеки України» 2003 року, який втратив чинність п.3.1 Прикінцевих та перехідних положень закону 2018 року [10].

Надалі звернемо увагу безпосередньо на політичні права людини. Вони в спектрі прав людини займають своєрідне і значиме місце. Науковці, аналізуючи політичні права під різним кутом зору відмічають їх різні особливості. Так, акцентується увага на тому, що вони надають особі можливість брати участь у державному і громадському житті, впливати на діяльність різноманітних органів, а також громадських об'єднань політичного спрямування [4, с. 11]. Хоча власне головна властивість політичних прав це надання людині відчуття учасника політичного життя. Важливим доповненням до цього є твердження, що політичні права для людини значимі оскільки це відтворення можливостей людини і громадянина брати участь у громадському та державному житті, вносити пропозиції про поліпшення роботи державних органів, їхніх службових осіб та об'єднань громадян, критикувати вади у роботі, безпосередньо брати участь в об'єднаннях громадян.

Іншим суттєвим доповненням до їх характеристики є те, що політичні права пов'язані з участю людини в суспільно-політичному житті, шляхом формуванням органів держави, а також, що особливо значиме в сучасному суспільному житті, застосування організованого тиску на державну владу шляхом політичних демонстрацій. У цьому зв'язку важливо, що такі

властивості політичних прав підкреслюють статус людини, як члена політичного співтовариства, коли вона виступає насамперед як громадянин держави.

Характеризуючи політичні права людини знаковим є те, що вона констатує наявність конкретних можливостей людини як громадянина приймати активну участь у громадському чи державному житті та у встановлений спосіб формувати напрями розвитку держави і суспільства.

Але при цьому реалізація людиною політичних прав може бути здійснена за активної її участі політичному житті, висловлювати свою позицію по актуальним питанням як державного, так і суспільного життя, бути критичними щодо сумнівних позицій державних структур та контролювати її по різних напрямках діяльності як у середині держави, так і під час проведення зовнішньої політики [6, с.135].

Фактично це стає важливою умовою функціонування всіх інших видів прав, оскільки вони складають органічну основу системи демократії і виступають як засіб контролю за владою, як цінності, на які влада повинна орієнтуватися, обмежувати себе цими правами, визнавати та гарантувати їх. У такий спосіб реалізація політичних прав і свобод дозволяє громадянам впливати на державу, визначати та змінювати конституційний лад та вирішувати інші найважливіші питання як державного, так і суспільного життя.

Мають рацію ті науковці, які акцентують увагу на тому, що політичні права людини входять до складу конституційних прав і свобод, а тому мають усі ознаки останніх, тобто вони є основними правами та свободами, оскільки опосередковують найбільш сталі, значимі суспільні відносини між державою та її громадянами.

Вони також складають юридичну базу всіх прав та свобод цієї країни і містять принципи, вихідні положення у політичній сфері суспільних відносин. Крім того вони мають найвищу юридичну силу, оскільки особи не можуть мати тих прав, що суперечать конституційним. У разі виникнення суперечностей між конституційними правами та іншими законодавчими нормами, останні мають бути скасовані. А конституційні права і свободи при цьому не можуть бути скасовані, підлягають гарантуванню належного захисту з боку держави. Разом з тим, як зазначають науковці, на відміну від особистих прав політичні права і свободи не спрямовані на забезпечення автономії людини, а більше на її активну участь у політичному процесі. Їх цінність передусім у тому, що вони формують умови для посилення контакту між людиною і суспільством та державою [6, с. 33].

Якщо особисті права і свободи спрямовані на невтручання у сферу особистого життя індивіда, і цими правами він міг користуватися навіть займаючи пасивну роль. То політичні права, як правило, передбачають активність особи, якій притаманна власна позиція на суспільні та державні процеси. Така особа, користуючись цими правами, цілеспрямовано відстоює зазначену позицію, впливаючи як на своє становище в суспільстві та державі, так і на перспективу функціонування в майбутньому і держави і суспільства.

Доречно також акцентувати, на тому, в сучасний історичний період відбулись суттєві зміни в змісті і механізмі реалізації політичних прав людини в порівнянні з минулим. Передусім зазначимо що відбулось суттєве розширення і конкретизація сфери таких прав. Так у порівнянні з попереднім механізмом регулювання політичних прав очевидно є більш детальна регламентація їх реалізації. Можна констатувати й акцентування на пріоритетності саме цих прав у взаємозв'язку з громадянськими правами. При

цьому очевидно, що саме політичні права чинять вплив на можливість певних державних структур посягати на сферу інших індивідуальних прав людини. Це стосується передусім права на об'єднання у політичні партії. Разом з тим можна стверджувати, що проведення мітингів, походів, демонстрацій не є настільки регламентованим.

Чільне місце в спектрі політичних прав посідає право громадян брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, та вільно обирати і бути обраними до органів державної влади а також органів місцевого самоврядування. Право участі в управлінні державними справами для людини, а точніше для громадянина певної держави, є знаковим і фактично являється провідним правовим принципом інституту конституційних політичних прав загалом і як елемент що забезпечує послідовність реалізації всієї сукупності прав і свобод особи.

Тому на цій підставі постає необхідність відрізнити політичні права громадянина держави і відповідно права людини, яка не має такого статусу, чи є громадянином іншої держави, чи особою без громадянства. Більше того у цій градації суб'єктів - носіїв політичних прав доцільно виділити ще одну досить специфічну категорію осіб, які мають подвійне, а в окремих випадках і більше чим подвійне. Таке явище для України є певною правовою колізією, оскільки вітчизняне законодавство, як відомо, не передбачає правового регулювання такого стану. Але важливо, що права громадянина є ті, що належать тільки громадянам конкретної держави – особам, які мають з цією державою юридично зафіксований правовий зв'язок про належність до громадянства, У такий спосіб ці права відображають сферу відносин держави з цією людиною. Тобто, громадяни певної держави можуть користуватися як правами людини, так і правами громадянина, у той час, як особи, що не мають громадянства, можуть користуватися лише правами людини.

Звернемо увагу й на те, що при реалізації деяких колективних прав окремою особою одноосібно може бути реалізоване замість права, що реалізується, інше право. Так, наприклад, право на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрації, якщо його буде реалізовувати окрема особа одноосібно, то вона замість цього права фактично реалізує лише право на висловлення вільної думки та слова, що більше стосується категорії особистих (громадянських) прав і свобод.

Це все свідчить про те, що індивідуальне право нерідко може здійснюватись колективно, але відмінність його від колективного права полягає у тому, що воно повною мірою може здійснюватись та захищатись індивідуально, тоді як права колективні за своєю сутністю індивідуально реалізувати неможливо. Єдине виключення з переліку колективних політичних прав, як вже частково зазначалось, є право на звернення, яке передбачено статтею 40 Конституції України, оскільки його можна реалізовувати особам як колективно, так і одноосібно. Отже, індивідуальні права можуть бути реалізовані як індивідуально, так і колективно, а колективні права, в свою чергу, можуть бути реалізовані виключно колективно, тобто групою осіб. Проте, стосовно не всіх колективних політичних прав і свобод у законодавстві України встановлюється мінімальна кількість осіб, що можуть ним користуватися. Підсумовуючи дослідження варто навести думку відомого сучасного українського правника – науковця С.П. Головатого, який у своїй фундаментальній праці визначив всі права людини як людські права [2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Суспільно-політичні процеси як в нашому вітчизняному територіальному просторі, так і в близькому і далекому зарубіжжі, які пов'язані з проявами колективних прав, передусім права на колективні масові протестними акції, а саме права

збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, дають підстави сприймати це явище як проблему суспільно-політичну так науково-правову.

Але тільки такі тлумачення науковцями сутності колективних прав людини загалом і колективних політичних прав зокрема не сповна торкається проблем співвідношення їх значимості і співставленні зі значимістю національної безпеки як для людини так і для держави і суспільства.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. № 30. Ст. 141. Із змінами, внесеними згідно із Законами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Головатий Сергій. Про людські права. Лекції К.: Дух і Літера, 2016. – і–xxiv. 760 с.
3. Рабінович П.М. Права людини і громадянина: навч. посіб. / П.М.Рабінович, та ін. К. : Атіка,2004. 464 с.
4. Петришин О.В. Загальна теорія права : підручник / О.В. Петришин та ін. Харків. Право. 2020. 568 с.
5. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / О.Ф. Скакун Х. : Алетра, 2017. 528 с.
6. Рагушевський Е.Є. Конституційно-правові гарантії політичних прав та свобод людини і громадянина в Україні Дис. к.ю.н. К. 2004. 226 с.
7. Алексеев С.С. Тайна и сила права. Наука права: новые подходы и идеи. Право в жизни и судьбе людей / С.С. Алексеев 2-е изд. перераб. и дополн. М.: Норма., 2011. 176 с.
8. Лукашева Е. А. Общая теория прав человека / Рук. авт. коллектива Е. А. Лукашева. М. : Норма, 1996. 520 с.

9. Ален де Бенуа. По ту сторону прав человека. В защиту свобод. / перевод с французского // Институт Общегуманитарных Исследований, 2015. 144 с.
10. Закон України «Про національну безпеку України» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018. №31. Ст. 241. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/page>. Закон України "Про основи національної безпеки України" (Відомості Верховної Ради України, 2003 р. (втратив чинність за п.3.1 Прикінцевих положень Закону України «Про національну безпеку України» 2018 р.)

References

1. Konstytucija Ukrajiny // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajiny (VVR), 1996. # 30. St. 141. Iz zminamy, vnesenymy zghidno iz Zakonamy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>
2. Gholovatyj Serghij. Pro ljudskij prava. Lekciji K.: Dukh i Litera, 2016. – і–xxiv. 760 s.
3. Rabinovych P.M. Prava ljudy ny i ghromadjanyna: navch. posib. / P.M.Rabinovych, ta in. K. : Atika,2004. 464 s.
4. Petryshyn O.V. Zagaljna teorija prava : pidruchnyk / O.V. Petryshyn ta in. Kharkiv. Pravo. 2020. 568 s.
5. Skakun O.F. Teorija derzhavy i prava: pidruchnyk / O.F. Skakun Kh. : Aletra, 2017. 528 s.
6. Raghushhevsjkyj E.Je. Konstytucijno-pravovi gharantiji politychnykh prav ta svobod ljudy ny i ghromadjanyna v Ukrajini Dys. k.ju.n. K. 2004. 226 s.
7. Alekseev S.S. Tajna y syla prava. Nauka prava: novye podkhody y ydey. Pravo v zhyzny y sudjbe ljudej / S.S. Alekseev 2-e yzd. pererab. y dopoln. M.: Norma., 2011. 176 s.

8. Lukashova E. A. Obshhaya teoriya prav cheloveka / Ruk. avt. kollektiva E. A. Lukashova. M. : Norma, 1996. 520 s.
9. Alen de Benua. Po tu storonu prav cheloveka. V zashhytu svobod. / perevod s francuzskogo // Ynstytut Obshheghumanytarnykh Yssledovanyj, 2015. 144 s.
10. Zakon Ukrainy «Pro nacionaljnu bezpeku Ukrainy» // Vidomosti Verkhovnoji Rady (VVR), 2018. #31. St. 241. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/page>. Zakon Ukrainy "Pro osnovy nacionaljnoji bezpeky Ukrainy" (Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy, 2003 p. (vtratyv chynnistj za p.3.1 Prykincevykh polozhenj Zakonu Ukrainy «Pro nacionaljnu bezpeku Ukrainy» 2018 r.)